

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВАХ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Пащенко О. М.

Статтю присвячено дослідженню положень аграрного законодавства, якими регламентуються земельні відносини у сільськогосподарських кооперативах. Розглянуто проблеми трансформації правового регулювання земельної правосуб'єктності сільськогосподарських кооперативів та їх членів у контексті прийняття чинного Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 року. Трансформація спеціального аграрного законодавства, яким визначається правовий статус сільськогосподарських кооперативів, пішла шляхом корпоратизація і, фактично, послаблення класичних принципів, на яких базується системи кооперації. Саме тому такою важливою стає оцінка змін у правовому регулюванні статусу сільськогосподарських кооперативів, як суб'єктів земельних відносин, визначення основних проблем та перспектив регулювання їх земельної правосуб'єктності, які автор поставив за мету цієї статті.

Особливу увагу приділено аналізу доцільності та обґрунтованості вищезазначених новел, з огляду на важливість забезпечення цілісного та системного підходу до регламентації правового статусу сільськогосподарських кооперативів як суб'єктів земельних відносин. На основі такого аналізу визначено окремі проблеми та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення аграрного законодавства, пропонується визначити на законодавчому поняття «землі сільськогосподарських кооперативів». Акцентовано увагу на тому, загальне і спеціальне законодавство, яким визначається правовий статус сільськогосподарських кооперативів потребує системного і науково обґрунтованого узгодження (систематизації), зокрема в частині закріплення земельної правосуб'єктності кооперативів та їх членів.

Ключові слова: сільськогосподарський кооператив, вклади (внески) членів кооперативу, землі сільськогосподарських кооперативів, земельні відносини, аграрне законодавство.

Pashchenko O.M. Land relations in agricultural cooperatives: transformation of legal regulation

The article is devoted to the study of the provisions of agrarian legislation which regulate land relations

in agricultural cooperatives. The author examines the problems of transformation of legal regulation of land legal personality of agricultural cooperatives and their members in the context of adopting the current Law of Ukraine "On Agricultural Cooperation" of July 21, 2020. The transformation of the special agricultural legislation that defines the legal status of agricultural cooperatives has led to corporatization and, in fact, the weakening of the classical principles on which the cooperative system is based. That is why it becomes so important to assess the changes in the legal regulation of the status of agricultural cooperatives as subjects of land relations and to identify the main problems and prospects for regulating their land legal personality, which the author has set as the purpose of this article.

Particular attention is paid to the analysis of the expediency and validity of the above-mentioned novelties, given the importance of ensuring a holistic and systematic approach to the regulation of the legal status of agricultural cooperatives as subjects of land relations. Based on this analysis, the author identifies certain problems, formulates proposals for improving agrarian legislation, and proposes to define the concept of "land of agricultural cooperatives" in legislation. The author emphasizes that general and special legislation which defines the legal status of agricultural cooperatives requires systematic and scientifically based harmonization (systematization), in particular, in terms of consolidation of the land legal personality of cooperatives and their members.

Key words: agricultural cooperative, contributions of cooperative members, lands of agricultural cooperatives, land relations, agrarian legislation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Відносини власності на землю та землекористування у сільськогосподарських кооперативах мають визначальний вплив на правовий статус таких підприємств як суб'єктів аграрного комплексу (господарювання). Володіння та користування землями сільськогосподарського

призначення, як засобом виробництва, презюмується чинним аграрним законодавством в якості обов'язкової ознаки сільськогосподарської діяльності, яка, відповідно до вимог п. 2.28 ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [1] полягає у виробництві (виращуванні) продукції рослинництва та тваринництва, залісенні та наданні інших послуг сільськогосподарського характеру (сіяння, збирання врожаю, зберігання сільськогосподарської продукції). Саме тому оновлення спеціального аграрного законодавства, яким визначається правовий статус сільськогосподарських кооперативів вимагає наукового вивчення та ґрунтового аналізу змін та визначення перспектив регулювання земельної правосуб'єктності сільськогосподарських кооперативів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні проблеми правового забезпечення функціонування сільськогосподарських кооперативів як невід'ємного складника аграрного сектору економіки досліджувалися вітчизняними науковцями-правниками і практиками, зокрема: Я. Гаєцькою-Колотило [1], О. Гафуровою [2], Х. Григор'євою [3], В. Єрмоленком [4], П. Кулиничем [5], В. Масіним [6], В. Статівкою [7], Н. Титовою [8], Т. Чуриловою [9], В. Федоровичем [10], В. Уркевичем [11] та ін.

Незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених різноманітним аспектам правового статусу сільськогосподарських кооперативів, та високий рівень зазначених досліджень, слід зазначити, що протягом останніх років, зокрема після прийняття у 2020 році чинного Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», спостерігаємо суттєве зниження наукового інтересу до проблем правового статусу зазначених суб'єктів аграрного комплексу.

Метою статті є оцінка змін у правовому регулюванні статусу сільськогосподарських кооперативів, як суб'єктів земельних відносин, визначення основних проблем та перспектив регулювання їх земельної правосуб'єктності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільськогосподарські кооперативи належать до суб'єктів аграрного комплексу (господарювання), тому природно що їх господарська діяльність базується на використанні земель, насамперед земель сільськогосподарського призначення, у якості засобу виробництва. Особливий характер земельних відносин у сільськогосподарських кооперативах потребує чіткого та системного правового регулювання.

21 липня 2020 року був прийнятий чинний Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» [13] (далі - Закон). Він закріпив низку нових положень, зокрема, стосовно земельної правосуб'єктності сільськогосподарських кооперативів. З огляду на особливу юридичну природу сільськогосподарських кооперативів, яка обумовлена, в першу чергу, відносинами сільськогосподарського землекористування (використання земель у якості засобу виробництва сільськогосподарської продукції), існує нагальна необхідність дослідження доцільності та обґрунтованості вищезазначених новел.

1. Стаття 1 Закону дає визначення таких понять, як «сільськогосподарська кооперація», «сільськогосподарський кооператив», а стаття 5 «сільськогосподарський кооператив, що здійснює діяльність без мети одержання прибутку», «сільськогосподарський кооператив, що здійснює діяльність з метою одержання прибутку», але жодне з них не містить вказівки на особливості земельної правосуб'єктності сільськогосподарських кооперативів, наприклад стосовно вкладів, а також внесків членів кооперативу, які здійснюються у формі земельної ділянки. Зазначена вада була притаманна й попередньому Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 19 липня 1997 року [14] та його редакції від 20 листопада 2012 року [15], які втратили чинність.

2. Частина 1 ст. 20 Закону визначає, що дже-релами формування майна, зокрема земель, сільськогосподарського кооперативу є вступні внески та вклади (у тому числі додаткові вклади), а також членські та цільові внески його членів. Також, відповідно до ч. 3 ст. 20 Закону право власності на земельну ділянку та право користування земельною ділянкою набуваються сільськогосподарським кооперативом відповідно до Земельного кодексу України і зберігаються за ним у разі входження до складу сільськогосподарського кооперативного об'єднання.

Натомість положення ст. 82 ЗК України не були конкретизовані законодавцем і досі визначають лише наступні підстави набуття у власність земельних ділянок юридичними особами: придбання за договором купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами; внесення земельних ділянок її засновниками до статутного капіталу; прийняття спадщини; виникнення інших підстав, передбачених законом. Таким чином, вступні внески та вклади (у тому числі додаткові вклади), а також членські та цільові внески у формі земельних ділянок не визнаються

ст. 82 ЗК України в якості підстави набуття сільськогосподарським кооперативом права власності на такі земельні ділянки. Крім того, в Кодексі йдеться лише про засновників сільськогосподарського кооперативу, статус яких є дещо відмінним від статусу осіб, які набувають членство (вступають) у кооперативі, що вже функціонує.

3. Закон не містить жодної окремої статті, навіть подібної до ст. 22 «Земля кооперативу» Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 19 липня 1997 року [14], що була присвячена земельним відносинам у кооперативах, а також ст. 22 Закону України «Про кооперацію». Натомість законодавець обмежився включенням норми відсильного характеру про право члена сільськогосподарського кооперативу на передачу права користування земельною ділянкою як вкладу (додаткового вкладу) відповідно до вимог ЗК України (ч. 5 ст. 22 Закону).

Слід також зазначити, що науково обґрунтована концепція врегулювання земельних відносин окремо для виробничих і окремо для обслуговуючих кооперативів (кооператив, що здійснюють діяльність з метою одержання прибутку і без зазначеної мети, за класифікацією Закону від 21 липня 2020 року), через відмінності в їх земельно-правовому статусі [2, с. 214], взагалі не знайшла свого втілення у змісті чинного Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію».

4. Пунктом 6 розділу X «Прикінцеві і перехідні положення» Закону, встановлюється правило, за яким визначено долю майнового паю у формі земельної ділянки внесеного особою - членом сільськогосподарського виробничого кооперативу або сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, що ліквідується (на період до та після запровадження купівлі-продажу або відчуження в інший спосіб земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва).

Однак, Закон не дає визначення поняття «майновий пай у формі земельної ділянки», «майновий внесок у формі земельної ділянки» або взагалі «майновий внесок» і з огляду на зміст статті 1 «Основні поняття» Закону його термінологія не кореспондує (не вживається) у значенні, встановленому в Законі України «Про кооперацію» [16].

Слід зазначити, що Закон України «Про кооперацію» містить визначення поняття «пай» (ст. 2) й деталізує правовий режим останнього (ст. 21). Але він природно не регламентує специфіки земельних та майнових відносин у сільськогосподарських кооперативах (зокрема особливості правового режиму вкладів та внесків у формі

земельних ділянок, механізми користування та розпорядження майном і земельними ділянками, які внесені в якості вкладів та внесків до статутного капіталу та фондів кооперативу тощо), позаяк є загальним нормативно-правовим актом і містить відсильні норми до положень спеціальних законів, які мають детально регулювати діяльність окремих типів (видів) кооперативів (наприклад, частина 2 ст. 5, частина 3 ст. 19¹ Закону України «Про кооперацію»).

Проведене дослідження дає змогу зробити деякі висновки. По-перше, чинний Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 року фактично не визначає особливості земельно-правового статусу сільськогосподарських кооперативів і не регламентує земельні права та обов'язки членів кооперативу. По-друге, наявні земельно-правові приписи є фрагментарними і непослідовними, вони, навіть на рівні визначення основних термінів, не кореспондують термінології більш загального Закону України «Про кооперацію» і мають в основному відсильний характер до положень Земельного кодексу України та Закону України «Про сільськогосподарський перепис», які, в свою чергу, також не конкретизують особливостей земельних відносин у сільськогосподарських кооперативах. По-третє, потребує чіткого законодавчого визначення поняття «землі сільськогосподарських кооперативів». По-четверте, загальне і спеціальне законодавство, яким визначається правовий статус сільськогосподарських кооперативів, потребує системного і науково обґрунтованого узгодження (систематизації), зокрема в частині закріплення земельної правосуб'єктності кооперативів та їх членів.

Література

1. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 року. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 49. Ст. 527.
2. Гаєцька-Колотило Я.З. Сільськогосподарські кооперативи як організаційно-правова форма реалізації громадянами України земельних прав / Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України. Науково-навчальний посібник. За ред. докт. юрид. наук, проф. Н.І. Титової. Львів: ПАІС, 2005. С. 194-228.
3. Гафурова О.В. Сільськогосподарські виробничі кооперативи: права і обов'язки членів: монографія. Київ: МАУП, 2006. 200 с.
4. Григор'єва Х.А. Переробна кооперація в сільському господарстві України: правове регулювання

організації та діяльності: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. 248 с.

5. Ермоленко В.М. Аграрні майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств в Україні: автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2008. 35 с.

6. Кулинич П.Ф. Земельно-правові аспекти розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні на засадах публічно-приватного партнерства: шляхи вдосконалення. Часопис Київського університету права. 2014. Вип. 1. С. 247-251/

7. Масін В.М. Проблеми правового забезпечення розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2008. 20 с.

8. Статівка А.М. Про деякі організаційно-правові питання розвитку і діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Науковий вісник НУБіП України. Серія «Право». 2012. Вип. 173-2. С. 47-51.

9. Титова Н.І. Землі сільськогосподарського призначення - особливий об'єкт правової регламентації. Вісник Львівського університету. Серія юридична. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. 1999. Вип. 34.

10. Чурилова Т.М. Правове регулювання діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2011. 20 с.

11. Федорович В.І. Правові основи створення та діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні. Львів, 1998. 144 с.

12. Уркевич В. Ю. Становлення сільськогосподарських кооперативів в умовах ринкової економіки України: деякі правові аспекти: монографія. Харків: ТОВ «Одіссей», 2004. 120 с.

13. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21 липня 2020 року. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 52. Ст. 497.

14. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 19 липня 1997 року. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 39. Ст. 261.

15. Про внесення змін до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»: Закон України від 20 лютого 2013 року. Офіційний вісник України. 2013. № 5. Ст. 148.

16. Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 5. Ст. 35.

*Пащенко О. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри трудового, земельного
та господарського права
Одеського державного університету
внутрішніх справ*